

Anna Sandberg

Utopi og rejse hos Jens Baggesen: Om rejseromanen *Labyrinten* og eposfragmentet *Oceania*

Rejsen, både den fiktive og den faktiske, er et gennemgående motiv hos den dansk-tyske forfatter Jens Baggesen (1764-1826). Fra rejseromanen *Labyrinten* (1792/93), der beskriver en rejse gennem de tyske stater til Basel i revolutionsåret 1789 over debuten på tysk, eposet *Parthenais* (1802), der fiktioniserer en vandring i Berner Oberland til *Oceania* (1808), som er et tysksproget eposfragment om James Cooks tredje ekspedition til Sydhavet.¹ Værkerne rækker fra tysk dannelsesrejse over bjergbestigning til eksotisk opdagelsesrejse, og Baggesen bruger henholdsvis en i samtidens Danmark helt ny genre, romanen, og den i det tyske litteraturområde meget populære genre, eposet.²

Et af spørgsmålene, der kan stilles til Jens Baggesens tosprogede dansk-tyske forfatterskab og europæiske biografi (han er fra omkring 1800 til sin død på skift bosat i Danmark, Frankrig, Schweiz og Tyskland) er, om hans rolle som grænsegænger mellem især

---

¹ Baggesens hovedkilde til viden om Cook er Georg Forsters beretning 'Cook, der Entdecker', der udkommer sammen med oversættelsen af Cooks dagbog om tredje rejse i 1787, men Baggesen forholder sig meget frit til kilderne og fragmentet er en fiktionstekst.

² Især fordi genren fornyes med det idylliske epos: Voss' *Laise* (1795) og Goethes *Hermann und Dorothea* (1797).

dansk og tysk kultur og litteratur manifesterer sig i værkerne i form af en særlig måde at gestalte rummet på?³ Et af svarene kunne findes ved at se på udviklingen af rejsemotivet fra den mest kendte tekst til en næsten ukendt tekst i forfatterskabet, hvilket skal forsøges i det følgende. I årene fra 1792 til ca. 1806 er motivet hos Baggesen temmelig entydigt positivt konnoteret, og man kan trække en linje gennem rejseteksterne fra en optimisme med rod i troen på oplysningens ideer og den franske revolution til en pessimisme over den politiske udvikling i begyndelsen af det 19. århundrede. Det utopiske⁴ hos Baggesen er, som det vil fremgå af det følgende, knyttet til oplysningens ideer om verdensborgerskabet eller kosmopolitismen samt om menneskets lyksalighed. Den pessimistiske vending indfinder sig omkring tilblivelsen af *Oceania*, og er måske grunden til at dette værk forbliver et fragment.

Labyrinten: videnskab og imagination

Det 18. århundrede kan beskrives som rejsebeskrivelsernes århundrede. I årene omkring Baggesens Tysklandsrejser var det især dannelsesrejsen og den videnskabelige ekspedition, der dannede grundlag for beretningerne. I København udkommer i 1787, få år før Baggesens første rejse, en af de første beretninger på dansk fra en rejse gennem de tyske lande, Østrig og Italien foretaget af teologen

---

³ Inspireret dels af postkolonial teori, dels af Michel Foucaults begreb om "heterotopien", formulerer Karin Hoff med metaforen "Zwischenraum" Baggesens position på grænsen mellem to nationallitteraturer, to lande og sprog. Han befinder sig i og skaber samtidig dette "mellemrum", der kreativt-kunstnerisk udnytter de kulturelle forskelle. Jf. Hoff, *Zwischenräume*, s. 9 ff.

⁴ Begrebet "utopi" anvendes her i en bredere forstand end den litterære genre, nemlig som tanken om alternative former for menneskeligt fællesskab jf. definitionen i Berghahn og Seeber, 'Einleitung', s. 10 og s. 17. Det må dog tilføjes, at *Labyrinten* utvivlsomt er influeret af en prototypisk litterær utopi, nemlig Ludvig Holbergs *Niels Klim* fra 1741, som Baggesen oversætter til dansk i 1789.

Andreas Christian Hviid, der havde til opgave at studere bibelmanuskripter.⁵ Baggesen refererer flere steder i *Labyrinten* til Hviid, som han kendte, og trods de to beretningers vidt forskellige stil og intention findes i deres indledninger parallelle rejseteoretiske refleksioner. Baggesens rejse finder sted uden et egentligt opdrag, han får af prinsen af Augustenborg midler til at rejse på et kurophold pga. sit dårlige helbred, men fortsætter som bekendt rejsen efter et ophold i kurbyen Pyrmont.

I den sene oplysningstid sker der en forskydning fra saglighed til æstetik i rejseberetningen; fra primært at have været en kvantificerende og katalogiserende formidling af fremmed stof, bliver den i højere grad en individuel æstetisk bearbejdning af oplevelser og erfaringer.⁶ Baggesen står i den følsomme tradition fra Rousseau og er inspireret af Sternes *Sentimental Journey* (1768), men reflekterer i sin forerindring over forskellen mellem iagttagere og fortæller, og situerer dermed sin egen beretnings genre mellem videnskab og imagination, fakta og fiktion. "Labyrinten" henviser til livets labyrintiske forfatning, rejsen er et stykke af den labyrint, det er tilfaldet ham at "giennemvandre fra Vuggen til Graven",⁷ og dermed et stykke dannelse, en bevægelse foretaget af et jeg. Rejsen adskiller sig fra de såkaldte matematiske rejser, der karakteriseres således:

Naar jeg undtager de blot tællende, maalende, afstikkende, copierende og silhouetterende Beskrivelser af blot synlige Gienstande, visse nyttige Fingre have beriget Geographien med under Navn af Reiser, og som man maaske ikke urigtigen alle kunde indbefatte under Navn af de *mathematiske* – i hvis ordentlige Afdelinger man blot gjør Bekiendskab med den livløse Verden, eller egentligst med Materiens Figurer, og ligesaa forgieves

⁵ Beretningen er for nylig udgivet med kommentarer, se litteraturlisten.

⁶ Jf. Brenner, *Der Reisebericht*, s. 149 f. Brenner refererer her til en undersøgelse af Wuthenow, *Erfahrene Welt*, s. 15.

⁷ Baggesen, *Labyrinten*, første Deel, s. III.

leder om Phønomener af Aandeverdenen, som om Liv i et Kunstcabinet – naar jeg undtager disse, for Resten meget agtbare og i mange Henseender umistelige Haand-Værker, holder jeg for, at intet er nødvendigere i en Reise end en Reisende [...].⁸

Baggesen betoner, at hans rejse ikke er matematisk og objektiv, men derimod dynamisk og subjektiv, og han understreger nødvendigheden af, at læseren kender denne subjektivitet og det “glas”,⁹ hvorigennem iagttagelserne gøres. Baggesen tematiserer således betingelserne for erkendelse og antyder dermed epokens bestræbelse på at forbinde iagttagelsen af enkeltfænomener med en metode, mangfoldigheden og partikularismen med enhed og totalitet. *Labyrinten* gør ikke krav på at være et fuldstændigt billede eller en objektiv rapport fra de tyske lande, der rejses igennem. Beretningen vil først og fremmest meddele en subjektiv oplevelse og overbringe et jugs følelser. Den indeholder dog meget andet, f.eks. tegner Baggesen en række portrætter af tyske forfattere og filosoffer og ytrer en skarp social kritik i skildringen af bøndernes forhold og eksklusionen af jøderne i Frankfurt.

Formulering af en utopi: verdensborgerskabet

På toppen af Herrmannsbjerget ved kurbyen Pymont anråber Baggesen den germanske helt Arminius, der slog den romerske hær tilbage ved Teutoburger Wald (9 e. Kr.), og citerer Klopstocks drama *Hermanns Schlacht* (1769).¹⁰ Baggesen indlever sig helt i dette tyske erindringssted og digter begejstret med på den tyske nationale myte. Hans jubel munder ud i en hymne til den tyske oplysning og

---

⁸ Baggesen, *Labyrinten*, første Deel, s. VI-VII.

⁹ Baggesen, *Labyrinten*, første Deel, s. VIII.

¹⁰ Dramaet rummer forestillingen om germanernes republikanske fællesskab og tolkes i samtiden som en kritik af absolutismen.

verdensborgerskabet:

Fra Germaniens Skove gik Frieheden ud!
Gik, med reenerer Troe, med en dybere Viden,
Med Fakler, som oplyste Himlen og Jorden
Og Menneskets Guddom, Oplysningen ud!
Omtonet af Musernes yndigste Sange
I himmelnedhentede nye Melodier.

Broderen agte sin Broder i Staten!
Staten agte sin Naboestat!
Broderen elske sin Broder i Landet!
Landet elske sit Naboeland!¹¹

Dermed giver Baggesen en næsten ordbogslignende definition af verdensborgerskabet eller kosmopolitismen. Den stoicistiske idé om et grundlæggende ligeværdigt broderfællesskab, der skal udvides til et fællesskab omfattende hele menneskeheden fri af nationale og ideologiske bindinger, med det mål at overvinde forskelle i etnicitet, race og sprog¹² aktiveres i renessancen og i den tyske oplysning af bl.a. Lessing og Kant med det udgangspunkt, at alle har del i en almen fornuft. Senere forsøger Wilhelm von Humboldt at videreudvikle tanken, som så uddør under nationalismen i det 19. århundrede. Brugen af ordet “verdensborger” eller “kosmopolit” i Tyskland på Baggesens tid vidner om forskellige betydninger.¹³ Dels betegner ordet en person uden fast bopæl, dels kan brugen være et politisk signal, fordi det betegner en person, der ikke tjener nogen fyrste, således anvendes det f.eks. af Schiller (i foramtalen af *Rheinische Thalia* i 1784). Samtidig ytres en kritik af begrebet, der an-

---

¹¹ Baggesen, *Labyrinten*, første Deel, s. 372.

¹² Jf. definitionen i *Brockhaus Enzyklopädie*, opslagsord ‘Kosmopolitismus’.

¹³ Til det følgende se artiklen ‘Bürger, Staatsbürger, Bürgertum’ i *Geschichtliche Grundbegriffe*.

klages for at sløre den faktiske politiske umyndiggørelse og de manglende borgerrettigheder i de absolutistiske tyske fyrstedømmer.¹⁴ Forholdene i den danske helstat afviger dog fra det tyske riges. Adelen indflydelse er blevet svækket pga. landboreformerne og borgerskabet føler derfor ikke i samme grad grund til opposition mod den oplyste enevælde. Baggese kritiserer Danmark af en anden grund, nemlig fordi kosmopolitismen forhindres af en “negativ Patriotismus”,¹⁵ der først og fremmest retter sig mod det tyske.¹⁶ Baggese forsøger at opdrage sine danske læsere til den rigtige positive patriotisme, der godt kan sameksistere med kosmopolitismen,¹⁷ og afrunder afsnittet med en opfordring, som i sin stereotype metaforik og brug af lys-mørke-kontrasten minder om et stykke agitation:

Morgenrøden er der allerede, og Solen nærmer sig, for hvis alt-oplysende Glands disse og alle deslige mørke Dagfiender ville flygte til deres Intets Huuler i evig Glemsel. Tiden nærmer sig, da Sproghad, Nationalhad og deslige vil svinde for Jordborgerdyd, som Religionshad allerede er begyndt at svinde for en renere Moralitet. Man vil indsee, at Nationer, som Mennesker, ere hinanden uundværlige, at de skienke hinanden gjensidige Fordele, at den eene har Ret til den andens Taknemmelighed, at om og den eenes Gield i denne Henseende er større end den

---

¹⁴ *Geschichtliche Grundbegriffe* bringer dette citat af Wieland, der illustrerer kritikken af begrebet: “Weil wir ohne Nerven sind, und in dem Staate, worin wir zu leben die Ehre haben, auch keine nötig haben, sondern Drahtpuppen [...] sind, schwingen wir uns über die [...] Bürgertugenden hinweg und schwatzen von allgemeiner Weltbürgerschaft”.

¹⁵ Baggese, *Labyrinth*, første Deel, s. 377.

¹⁶ Dette har også biografiske grunde. Modsætningsforholdet mellem den tyske adel, som protegerede Baggese, og det nye borgerskab skærpes mod slutningen af århundredet, og ytrer sig bl.a. i den såkaldte tyskerfejde, der er en af grundene til, at Baggese forlader landet og tager på sin Tysklandsrejse i 1789.

¹⁷ Jf. Hoff's analyse af Baggese's kosmopolitisme i *Zwischenräume*, s. 310-323.

andens, alle dog give hvad de formaae – og at kun Een – den eene Alvidenhed – kan beregne, hvo der gav broderligst.¹⁸

Denne kosmopolitiske og filantropiske vision bliver mildt sagt ikke indløst i det følgende århundrede, men Baggesen argumenterer for, at kosmopolitisme er et væsenstræk ved den gode, oplyste, uegenlyttige, moralske borger. Citatet afspejler også en interesse for temæet ejendomsret og denne indflydelse på moralen, som Rousseau behandler i sin traktat om uligheden, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (1755).

Endelig fremgår det også af citatet, at universet er reguleret: Kun den almægtige kan vide og dømme. Her er ingen teodicé-diskussion, verden besværges som optimistisk indrettet. Baggesen slutter: “Jeg var ikke længer National-Slave – jeg var Tydsker, jeg var Franke, jeg var Britte, jeg var Belgier, jeg var Schweizer, jeg var Skandinaver”.¹⁹ Den patriotiske følelse skal i følge Baggesen ekspandere fra en lokal følelse for fødestedet til en følelse, der omfatter hele Europa og hele jorden.

Denne Europavision og forestillingen om en europæiseret verden som den potentielt fuldkomne vender tilbage i *Oceania*.

Kritik af utopien

Ved siden af formuleringen af utopien optræder også en kritik af utopien. Baggesen har øje for, at utopien ikke må opfyldes, fordi opfyldelsen ville betyde en statik og stilstand, der er farlig for den rejsende. Det frugtbare landskab Vierlande uden for Hamburg påvirker sanserne i al for høj grad, og denne tilfredsstillelse virker kvælende og bremsende:

Det er den sandselige Nydelses Tempel. I alle dets grønnende, blomstrende, frugtbugnende Løvsale qvæles Tanken i fysisk

¹⁸ Baggesen, *Labyrinten*, første Deel, s. 381.

¹⁹ Baggesen, *Labyrinten*, første Deel, s. 384.

Behagelighed. Sielen hendysses i alle Sandsernes fulde Tilfredsstillelse; man synes med kildrende Zittren at nedglide dybere i Naturens Barm end Anstændigheden tillader, at opløses og hensmelte i dens alt for tæt krystende Vellystfavn [...].²⁰

Baggesen ville hellere tilbringe en vinter i Grønland end en sommer i dette fysiske landskab, selvom han samtidig kalder det “Schlaraffenland”, “Utopia” og “Paradiis”:

[...] men ingensteds har jeg følt mere levende, og mere sandelig end her, at et Paradiis som det omtalte vilde – naar man lægger Evigheden til – være det utaaligste Helvede en nogenlunde ædrue Forstand kan tænke sig. Et uophørligt Vellyst-Liv, hvis Behagelighed ikke forsødes ved mindste Arbeide, Møie eller Besværighed! [...]. Frihed er Grunden hvorpaa Menneskets virkelige Held allene kan bygges; uden Frihed ingen Salighed – og uden mindste Modstand, uden mindste Kamp, og altsaa uden mindste Seier, ingen Frihed.²¹

Således vendes op og ned på himmel og helvede, idet Baggesen foretrækker en tilværelse præget af modstand, proces og kamp for friheden frem for behagelighed og opfyldthed. Ingen lettelse af byrden, men en større kraft til at bære den, ønsker Baggesen. Hans afsmag for landskabet hænger også sammen med, at det er fladt. Labyrinthens topografiske program er bestemt af højder: bakker, bjergtinder og kirkespir, som betinger forfatterens produktivitet og tankeflugt, således som den kosmopolitiske hyldest også blev udsunget på en bjergtop.²² Eposfragmentet *Oceania*, der udgives i digtsam-

---

²⁰ Baggesen, *Labyrinten*, første Deel, s. 232.

²¹ Baggesen, *Labyrinten*, første Deel, s. 233-234.

²² I samme afsnit formulerer Baggesen det således: “Den mavreste Bjergegn er mig dog kjærere end den fedeste Flade. I denne har jeg Ormens; men i hin Ørnens Følelse. I hin synes man dog noget at høine sig fra Jorden, og i denne Skuffen hæver Sielen sig virkelig; i denne derimod bliver man bestandig

lingen *Heideblumen* i 1808, er ikke præget af denne “aeromani”. Her udforskes ikke det vertikale, men det horisontale,²³ samt det, der befinder sig under overfladen, i dybet. Topografien bliver udpræget dualistisk i *Oceania*, og det, der i *Labyrinten* er refleksioner over helvede, bliver her til en integreret del af det fiktive univers.

Oceania: real topografi og imagination

Eposet opstår omkring 1804/05 og skulle have omfattet ti kapitler à ti sange. Baggesen skriver imidlertid kun fem sange, og når således kun en femtedel af sit stort anlagte digtprojekt.²⁴ Måske er netop den store ambition grunden til, at Baggesen ikke færdiggør værket, en anden sandsynlig grund er, at Baggesen tiltagende desillusioneres over den politiske udvikling og ikke kan fastholde troen på sin utopi.

Titlen *Oceania* betyder både verdenshavet og er betegnelsen for den del af jorden, der omfatter Australien, New Zealand og øerne i Stillehavet. Fiktionens autentiske forlæg (se ovenfor, fodnote 1) er den britiske opdagelsesrejsende James Cooks tredje jordomsejling 1776-79, hvis formål var at finde en hurtig søvej fra Atlanterhavet til Stillehavet ved at sejle nord om Amerika. Ekspeditionen gik først til Stillehavet og Tahiti, hvor Cook havde været på sine tidligere rejser. Fra Sydhavsøerne gik turen videre til Nordamerika, Alaska og Beringstrædet, hvor skibene sad fast i pakisen. Cook måtte opgive

---

klæbende ved det Lave, og Tanken selv tyknes i den tungere Luft [...]”, Baggesen, *Labyrinten*, første Deel, s. 237.

²³ Oberholzer karakteriserer netop udforskningen i *Oceania* således: “Die Erschließung der bewohnbaren Erde, der noch unentdeckten Landstriche, über die Weltmeere in unbekannte Inselwelten, in die unwirtlichen Nordregionen oder die tödliche Eiswüste der Antarktis war ein Reisen in der Horizontalen.” Oberholzer, ‘Jens Baggesen’, s. 86.

²⁴ Baggesens skitse over de ti sanges indhold, som skulle ende med mordet på Cook, findes i anmærkningerne til *Oceania* i Baggesen, *Poetische Werke*, zweiter Theil, s. 379 ff.

at gennemsejle Nordvestpassagen, og ekspeditionen endte ved Hawaii, hvor Cook blev dræbt af de indfødte i februar 1779.

Denne destination ankommer Baggesen ikke til i sit fragment: Efter 18 timers sejlads når skibet til Tenerifa, og senere krydser skibet Ækvator, hvor eposet bryder af. Således digter Baggesen med *Oceania* en rigtig opdagelsesrejse, som efter formålet kunne henhøre til de “matematiske og klassificerende” rejser.²⁵ Sydhavet udøvede i oplysningstiden en stor fascinationskraft; opdagelsesrejserne og beretningerne om stedet og indbyggerne blev reciperet sammen med Rousseaus kulturkritik i europæiske oplyste kredse, og den tænkte urtilstand hos Rousseau blev i vidt omfang identificeret med empirien fra Sydhavet,²⁶ som dialektisk øgede den kritiske bevidsthed om det civilisatoriske fremskridts fordele og ulemper.

Urbefolkningen spiller imidlertid ingen rolle i Baggesens epos. Han fremstiller ikke de primitive samfund, og utopien udspiller sig udelukkende på skibet. Den første sang giver et indtryk af temaet og stilen:

Weltumsegelung tönt mein Gesang, Vollendung der
Schiffahrt,
Bis zu den Polen hinan, und der äußersten Völker
Entdeckung:
Jenes beharrlichen Steuerers Werk, der, den Mächten des
Abgrunds
Trotzend, der Erste versucht' in die nächtlichen Reiche des
Todes

---

²⁵ Oberholzer understreger Baggesens tilhørsforhold til oplysningen pga. hans forkærlighed for udforskning og opdagelse: “Entdeckung, Kartographierung, Erschließung der bewohnbaren Erde, Inbesitznahme – ein Thema, das Jens Baggesen Zeit seines Lebens fasziniert hat. In diesem Sinn war Baggesen noch immer ein Aufklärer der alten Schule.”, Oberholzer, ‘Jens Baggesen’, s. 80.

²⁶ En grundig gennemgang og kritik af denne oplysningsidé giver Japp, ‘Aufgeklärtes Europa’.

Einzudringen, die Kunde des Meers und der Küsten
erschöpfend;
Während, durch milden Verkehr für das Glück der ent-
deckten Bewohner
Sorgend, er streut' im erspähenden Lauf wohltätiger
Künste
Keim', und des Anbaus Saat; bis, rettend die Seinigen
alle
Selber er fiel ein Opfer der Tat.²⁷

(Verdensomsejling toner min sang, al skibsfartens slutmål,
lige til polernes is og de yderste folk, man fandt frem til:
alt en hårdnakket storskipperes værk, som, afgrundens magter
trodsende, først har forsøgt i dødens natsorte landstrøg
ind at trænge, mens hav og kyster al kundskab han aftvang.
Samtidig sørged han mildt for de nyfundne folkeslags velfærd,
kim på sit spejdende togt han strø'de til gavnrige kunster,
også kulturodlings sæd, til, reddende hele sit mandskab,
selv for sin dåd som offer han faldt [...].²⁸

Hovedrollen har helten Cook, der rejser til verdens yderste rand for at opdage nye folk, og dermed samtidig uforfærdet bevæger sig ud over det dennesidige, ind i et andet rige bestemt af døden. Missionen er bestemt af oplysningens dyder: Af udforskningen af hav og kyster og af befolkningen, for hvis lyksalighed Cook som moralsk

---

²⁷ Baggesen, *Poetische Werke*, 2. Theil, s. 313.

²⁸ Baggesen, *Oceania*, gendigtet og fortolket af Flemming Dahl, 1968, s. 29. Dahls oversættelse er til en vis grad en gendigtning, og det er derfor nødvendigt at sammenholde den med den tyske originaltekst. I dette første citat fra oversættelsen kan man f.eks. bemærke en gradsforskel i beskrivelsen af døden. Termen "landstrøg" konnoterer ikke det samme som "riger", selvom netop det træk, at døden er konstituerende for et hinsides rige, er vigtig for værkets kosmologi. Desuden er betegnelsen "kulturodling" en arkaisering, som ikke findes i Baggesens tekst.

menneske drager omsorg, og af opbygningen af en civilisation. De kim, Cook spreder i vers 7, henviser til, at Cook på de første ekspeditioner medbragte frø fra europæiske planter til at så og ligeledes medbragte europæiske dyr, der skulle sættes ud. Skibene repræsenterede således et lille Europa.

Politisk kritik og kosmopolitisk vision

Baggesen vil med *Oceania* skrive et heltedigt uden krig på baggrund af Napoleonskrigene. Som de fleste intellektuelle og forfattere i Tyskland og Danmark var han i begyndelsen begejstret for den franske revolution, men skuffedes over dens forløb og konsekvenser. Under de franske erobringskrige betragter han i begyndelsen stadig Napoleon som en helt, men ændrer opfattelse omkring kejserkroningen i 1804, og beskriver ham nu som en despot og tyrann. Denne kritik af de politiske forhold i Europa kommer også til udtryk i første sang. Oplevelsen af det fremmede får fortælleren til at sætte den krigshærgede europæiske civilisation i kritisk relief:

[...]Entführe mich hold dem
Gewirbel
Niedrigen Strebens[...] weit weg von den Wol-
ken des Feldstaubs,
wo mit zerstörendem Huf der Eroberer blutig dahin-
fährt;
Daß ich nicht höre das dumpfe Gebrüll der Todes-
triumphe
Beym Selbstmorde des Menschengeschlechts, nicht höre
des Lebens
Kettengeklirr, der Tyrannen Genuß, und der Sklaven
Betäubung!²⁹
(Før mig bort fra lavsindet stræbens hvirvel [...] langt bort

---

²⁹ Baggesen, *Poetische Werke*, 2. Theil, s. 314-15.

frade skyer af feltstøv, / hvor med alt knusende hov blodig
erobreren sprænger, / så ej jeg hører det dumpe brøl af dødens
triumfkrål, / menneskeslægtens selvmord har vakt, ej hører
dens skæbnes / klirren af kæder, tyrannernes lyst, ej slavernes
sløvsind [...]).³⁰

Baggesen lader helten være brite og skurken ligne Napoleon, som er Danmarks allierede, og således er hans sympati ikke nationalistisk betinget, men eposet er imidlertid heller ingen partitagen for England, hvilket i betragtning af tilblivelsestidspunktet ville have været direkte upatriotisk. Mellem påbegyndelsen 1804 og udgivelsen 1808 ligger Englands angreb på Danmark, og dette er nok en tungtvejende grund til den manglende fortsættelse af eposet,³¹ som kan kaldes et kosmopolitisk manifest. Dette fremgår især af 5. sang, hvor Ariel formulerer ideen om verdensborgerskabet. Ariel er besætningens yngling og lige så ædel og god som Cook, men mindre rationel og lettere af opflamme. Han har i en drøm modtaget et budskab fra verdensånden, som han viderebringer til mandskabet. Ved ækvatorlinjen, hvor blodet flyder lettere i årerne og kroppen er hævet over tyngdeloven, skal mennesket befri sig fra alle rå følelser og egoisme:

Hier, auf der Fliehkraft Höh', entschwinde sich gänzlich
dem Kerker
Roher Gefühle der Geist! Enttrafft der beherrschenden
Schwere,
Leg' ein jeder die fesselnde Band' einheimischer Selbst-
sucht
Ab, und das engende Kleid ausschließender Schätzung des
Umlands!
Jeglicher werde getauft Erdbürger, und jeder, geheiligt,

---

³⁰ Baggesen, *Oceania*, 1968, s. 30.

³¹ Jf. Albertsen, *Immanuel*, s. 79.

Werf um die Schulter das Sonnengewand freiwandelnder Menschheit,
Leuchtenden Blicks, mittheilender Hand, und liebenden Herzens!³²

(Her, på slyngkraftens top, sving dig her, ånd, ud af fængslet, rejst af følelser rå! Løsrevet fra tyngdekraftsloven, bortkast de strammende bånd, som hjemstavnsens selvsyge knytted!

Bort med den snærende dragt af undervurdering af andre!
Lad nu enhver vorde døbt jordborger, og, helliggjort, hvermand fribåren menneskedoms blå solkappe slå om sin skulder.
Gør det med lysende blik, rund hånd og elskende hjerte!)³³

Hele besætningen, der består af englændere, irere, skotter, danskere, frisere, bretonere, nordhollændere og baskere, skal modtage denne verdensborgerdåb, ligesom skibet også døbes "Europa". Ritualet kan dog ikke gennemføres uden videre. Først indfører Baggesen en form for demokratisk parlament på dækket, hvor forskellige indlæg mod den kosmopolitiske ide fremføres.

Først tager den bryske sømand Rammford til orde, der er stolt over at være brite, og foretrækker en identitet som britisk borger frem for en identitet som "menneske". Han modsiges af King, der argumenterer anti-etnisk: Hvis man undersøger den britiske befolkning nærmere, vil man opdage mange forskellige herkomster og afstamninger, ikke mindst fra romerske slaver. På samme vis forholder det sig med skibet, der består af materialer fra Norge, Sverige og Rusland og i det hele taget med ekspeditionen, der ikke forfølger noget nationalistisk mål. Først efter at flertallet er blevet overbevist af de sidste argumenter i den demokratiske diskussion, afslører ekspeditionslederen Cook, at han også tilslutter sig den

---

³² Baggesen, *Poetische Werke*, 2. Theil, s. 358.

³³ Baggesen, *Oceania*, 1968, s. 54.

kosmopolitiske tanke.

Underverdenen: Baggesens anti-utopi

Nedenunder denne lyse, rationelle og entusiastiske verden befinder sig en dystre verden, og med beskrivelsen af denne udfolder værket for alvor sin dualistiske kosmologi, der er sammensat af elementer fra mellemøstlig religion og profeten Zarathustra samt fra nordisk og græsk mytologi.³⁴ En tydelig litterær inspiration for fremstillingen af underverdenen kommer fra Miltons *Paradise Lost* (1667/1674), men verdensbilledet i *Oceania* er ikke direkte overtaget herfra. Hos Baggesen findes i jordens indre findes tre cirkelnde kredse og bag disse eksisterer kun en ubevægelig nat. De mennesker, der har opført sig dårligt og modarbejdet oplysningens idealer, ender i dette helvede og kan kun håbe på at dø:

Grause Gebilde durchschwirren den Ort, und ent-
setzliche Greuel,
Gräßliche, nahmenlose, dem bösen Gewissen im Schreck-
traum
Einzig gezeigte, dem guten von fern nicht denkbare
Schaue:
Grinsende Schemen, Gespenster der Angst, und scheuß-
liche Schatten
Derer, die menschlich gestaltet zuvor, auf dem oberen
Erdrund
Teuflische Taten ersannen; die frech mißbrauchten der
Völker
Zutraun, tretend mit Füßen das Recht, und, mit roher
Gewalt Wuth,

---

³⁴ Baggesens sønner Carl og August Baggesen skriver i forordet til *Poetische Werke*, at et af Baggesens problemer ved udarbejdelsen af eposet var at finde en passende mytologi til den moderne genstand. Baggesen, *Poetische Werke*, 1. Theil, s. XVII.

Löschend das Licht der Vernunft, erstickten den Odem der Freiheit [...].³⁵

(Grufulde skikkelser myldrer omkring og forfærdende rædsler, græsselighed uden navn, som kun i et mareridt plagede ond samvittighed, aldrig dog god, et utænkeligt særsyn. Grinende benrade, fostre af angst, og rædsomme skygger, *deres*, som skabt som mennesker før, i jordkuglens dagslys djævelske gerninger spandt, frækt misbrugte folkenes tillid, trådte i støvet al ret med rå og rasende voldsragt slukked fornuftens lys og kvalte frihedens ånde [...]).³⁶

Den helvedesforestilling, som Baggesen her udmaler, blev mødt med stigende skepsis i det 18. århundrede, fordi helvedets kvaler var uforenelige med forestillingen om en god og retfærdig Gud og tanken om det autonome menneske. Et menneske under indflydelse af frygt for straf handler ikke i frihed og sædelighed, sådan lyder indvendingen fra oplysningstænkerne,³⁷ og det harmonerer således ikke med Baggesens selvforståelse og hans oplysningsidealer, som de f.eks. kommer til udtryk i *Labyrinten* (jf. ovenfor), at han netop vælger en sådan udmaling af helvede som straf.

Magten i underverdenen deles af Ahriman, der er den onde hersker i Zarathustras univers, og Demorgorgon, der også optræder hos Milton. Relationen mellem dem er ikke helt klar, men Demorgorgon er mere skrækindjagende end Ahriman, og alle adlyder hans befaling om at prøve at udlette Cook og hans mandskab, der benævnes "lysvennerne", og dermed sætte en stopper for oplysningsprojektet og udbredelsen af sædelig lykke og forbrødring mellem folkeslagene. Angrebet fra underverdenens magter består i, at de indhyller Cooks skib i en kvælende tåge, som Cook samt mandskab

---

³⁵ Baggesen, *Poetische Werke, 2. Theil*, s. 329.

³⁶ Baggesen, *Oceania*, 1968, s. 37-38.

³⁷ Jf. artiklen "Hölle. IV.", *Religion in Geschichte und Gegenwart*.

dog overlever.

Handlingen ender med vedtagelsen af jordborgerdåben og slutter dermed foreløbig optimistisk, men forbliver som sagt fragment, måske fordi selve det tankemæssige fundament, troen på kosmopolitismen som en overvindelse af nationale konflikter, eroderer. Mod slutningen af første sangs udmaling af helvede ses desuden konturerne af en pessimistisk antropologi, som står i kontrast til en oplyst humanitetstanke. Efter beskrivelsen af helvede spørger fortælleren, om et sådant helvede faktisk findes i ethvert bryst, selv hos det retfærdigste menneske:

Dies ist des Erdballs Höll'. Ob jede Behausung des
Weltalls
Ihre verborgen im Innersten hat, wie jeglicher Busen,
Selbst des Gerechtesten, seine verschließt? Dies tiefe Ge-
heimniß
Deckt kein Sterblicher auf; es verhüllt's der Ordner des
Daseyns.³⁸

(Jordkuglens helvede det er. Mon hver af vort verdensrums klo-
der/dølger et helvede dybt i sit bryst, som hvert eneste væsen,
selv den retfærdigste, sit har i gem? *Den evige løndom/
løser en dødelig ej. Den tilslører livs-altets herre*).³⁹

Som det fremgår af citatet, er der øverst i universet og som modvægt til de dæmoniske kræfter i underverdenen installeret en alvidende Gud. Mennesket er dog stillet alene, uden svar på det centrale spørgsmål, om ondskaben er til stede hos ethvert menneske. Således berører Baggese her teodicé-spørgsmålet, men bekræfter ikke, at denne verden er den bedste af alle verdener. I et og samme værk udtales både en utopi på den oplyste menneskeheds vegne og en før-oplyst helvedesforestilling, og samtidig psykologiseres hel-

---

³⁸ Baggese, *Poetische Werke*, 2. Theil, s. 330.

³⁹ Baggese, *Oceania*, 1968, s. 38.

vede i et nyt negativt menneskesyn.

En optimisme i samme grad som den, der udtrykkes på og delvis genereres af de topografiske nøglesteder: Herrmannsbjerget og Ækvator i hyldesten til verdensborgerskabet, er ikke at finde i Baggesens senere tekster. *Oceania* bliver Baggesens sidste rejsekildring, og dermed opløses den tætte sammenhæng mellem topografi og utopi i forfatterskabet.

Litteratur

- Baggesen, Jens: *Labyrinten*. Første Deel. København 1792.
- Baggesen, Jens: *Poetische Werke in deutscher Sprache*. 1.-2. Theil. Leipzig 1836.
- Baggesen, Jens: *Oceania*. Gendigtet på dansk og tolket af Flemming Dahl. København 1968.
- Albertsen, Leif Ludwig: *Immanuel. En bog om Jens Baggesen*. København 1991.
- Berghahn, Klaus L. & Seeber, Hans Ulrich: 'Einleitung'. I: Samme (udg.): *Literarische Utopien von Morus bis zur Gegenwart*. Königstein/Ts. 1983, s. 7-25.
- Betz, Hans Dieter m.fl.: *Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, 4. oplag, bind 3. Tübingen 1998, s. 1849.
- Brenner, Peter J.: *Der Reisebericht in der deutschen Literatur. Ein Forschungsüberblick als Vorstudie zu einer Gattungsgeschichte*. Tübingen 1990.
- Brockhaus Enzyklopädie in vierundzwanzig Bänden*, 19. oplag, bind 12. Mannheim 1990.

- Brunner, Otto m.fl.(udg.): *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, bind 1. Stuttgart 1974.
- Hoff, Karin: *Die Entdeckung der Zwischenräume. Literarische Projekte der Spätaufklärung zwischen Skandinavien und Deutschland*. Göttingen 2003.
- Hviid, Andreas Christian: *Hviids Europa. Udtog af en Dagbog holden i Aarene 1777-1780 paa en Reise igennem Tyskland, Italien, Frankrige og Holland*. Med indledning og kommentarer af Michael Harbsmeier, Claus Mechlenborg og Morten Petersen. København 2005.
- Japp, Uwe: 'Aufgeklärtes Europa und natürliche Südsee. Georg Forsters *Reise um die Welt*'. I: Piechotta, Hans Joachim (udg.): *Reise und Utopie. Zur Literatur der Spätaufklärung*. Frankfurt 1976.
- Oberholzer, Otto: 'Jens Baggesen: Oceania. Streifzug in Baggesens poetischen Werken in deutscher Sprache'. I: Marx, Leonie & Knust, Herbert (udg.): *Grenzerfahrung – Grenzüberschreitung. Studien zu den Literaturen Skandinaviens und Deutschlands. Festschrift für P.M. Mitchell*. Heidelberg 1989, s. 78-87.
- Wuthenow, Ralph-Rainer: *Erfabrene Welt. Europäische Reiseliteratur im Zeitalter der Aufklärung*, Frankfurt 1980.